**فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت**
**شماره پیاپی ۵۴– دوره دوم، شماره ۳۷– بهار ۱۳۹۴**
**مقاله شماره ۲ – صفحات ۲۵ تا ۴۴**

# کاربران اینترنت و تعامل با فضای مجازی

مجتبی عباسی قادی[۱]
سوسن رحمانیان[۲]

**چکیده**

همهٔ انسان ها در موقعیت‌های مختلف با هویت‌های متعددی سر و کار دارند و به تبع موقعیت و شرایطی که در آن قرار گرفته اند، خود را تعریف می‌کنند. مرزهای نفوذ ناپذیر بین مقولات و گروه‌های هویتی دیگر مستحکم نیستند، بلکه به شدّت آسیب پذیر و شکننده‌اند. دنیای ارتباطات پیش آهنگ این تغییرات است. دنیای ارتباطات و تغییرات ریشه‌ای که ناشی از آن است. چنان جهان متفاوتی خلق کرده که گروهی از نویسندگان این تحول در عالم ارتباطات را مبدأ عصر جدیدی می دانند، عصری که از آن تحت عناوین مختلفی نظیر: « دهکده جهانی » ( مک لوهان )، « جامعه مدنی جهانی »( دیوید هلد )، « مدرنیته دوم» ( اولریش بک )، « جامعه شبکه ای » ( مانوئل کاستلز )، « جهان رها شده » ( آنتونی گیدنز )، «جامعه ارتباطی »( جیانی واتیمو ) و« مدرنیته سیال »( زیگمون بومن ) یاد می‌کنند.

به طور کلی، دیدگاه صاحب نظران و اندیشمندان را می‌توان در خصوص اثرات و تبعات ناشی از اینترنت به طور عام به سه دسته کلی تقسیم کرد: دسته اول که دیدگاه آنها به جبرگرایی معروف است، اینترنت را ساختاری عینی و بیرونی و متصلب فرض می‌کنند که در چارچوب آن ذهنیت افراد شکل می‌گیرد و کاربران آن را در سیطره‌ی خود قرار می‌دهند و جبری را بر آنها تحمیل می‌کند. دسته دوم که دیدگاه آنها به اراده‌گرایی معروف است، اینترنت را صرفاً به عنوان یک رشته امکانات محض در جهت تواناسازی فرد برای گردآوری انبوه اطلاعات و رشد کثرت گرایی می دانند. بالاخره دسته سوم که دیدگاه آنها به تکنورئالیسم معروف است، رویکرد بینابینی دارند؛ یعنی آنها در عین اینکه ابعاد هستی شناختی فن آوری اینترنت را نادیده نمی‌گیرند، امّا معتقدند که این فن آوری تعیین کننده نهایی نخواهد بود. به بیان دیگر، آنها در عین اینکه ظرفیت‌ها و توانایی‌های اینترنت را در نظر دارند، به آزادی عمل کاربران نیز توجه دارند. مقاله حاضر نیز با نگاه اخیر ( تکنورئالیسم ) موافق بوده و سعی دارد که از این منظر کاربران اینترنت را در ارتباط با فضای مجازی مورد مطالعه و بررسی قرار دهد.

واژه‌های کلیدی: فضای مجازی، دهکده جهانی، جامعه مدرنیته، مدرنیته سیال، تکنورئالیسم.

---

[۱] – پژوهشگر و کارشناسی ارشد پژوهش علوم اجتماعی mojtaba1356m@yahoo.com
[۳]– کارشناسی ارشد جامعه شناسی

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

## مقدمه

اینترنت با امکانات و فرصت‌هایی که ایجاد کرده، خالق دنیایی مجازی بوده که به موازات دنیای واقعی واجد ویژگی‌هایی منحصر به فرد است. در عین آنکه امکاناتی را برای کاربر فراهم می کند؛ محدودیت‌هایی را نیز بر وی تحمیل می‌کند. به بیان دقیق تر؛ اینترنت با درنوردیدن محدودیت‌های مکانی و فراهم ساختن ارتباطات همزمان, توانمندیهایی را به کاربر می دهد؛ یعنی فرد فاقد جسم شده و لذا توان او در گذشتن از محدودیت‌های جسمش بالا می‌رود و عناصر تهدید کننده‌ی زیادی که در محیط جسمانی واقعی او را احاطه می کردند، در این فضا اهمیت‌شان را از دست می‌دهند. امّا همین فقدان جسمیت مانند شمشیر دو لبه کار می‌کند؛ یعنی هم به فرد اجازه‌ی جولان می‌دهد و هم به‌واسطه‌ی از میان برداشته شدن تجربه‌ی خطر پذیری, بسیاری از یادگیری‌های واقعی نیز از دست می‌رود. به عنوان نمونه دیالوگ انسان ها با یکدیگر به ترکیب ظریف و پیچیده‌ای از حرکات جسم نظیر: پلک زدن‌ها، خیره نگاه کردن‌ها، استیل بدن نسبت به طرف مقابل و بسیاری ظرایف دیگر بستگی دارد. لذا درکی از رابطه با حضور جسمانی ممکن می‌شود که هیچ شبیه سازیِ مجازی قدرت بازسازی این پیچیدگی‌ها را ندارد. لذا " آنچه که در حضور از راه دور از دست می‌رود، امکان تسلط من بر حرکت بدنم، برای بدست آوردن تسلط بهتر بر جهان است". متن حاضر بر آن است تا با این نگاه وضعیت کاربران اینترنت را در تعامل با فضای مجازی و اینترنت مورد کنکاش و بررسی قرار دهد.

## ۱- فضای مجازی

واژه‌ی فضای مجازی اولین بار در سال ۱۹۸۴ در رمان علمی- تخیلی ویلیام گیبسون با نام نیورومنسر[1] مطرح شد. این اصطلاح برای توصیف یک فضای خیالی به کار برده شد، جایی که در آن واژه ها، روابط، داده‌ها، ثروت و قدرت از طریق ارتباطات بواسطه کامپیوتر پدیدار می‌شوند(Vrooman,2002:1). به طور کلی امروزه، آنچه را که با شیوه زندگی و تفکر مرتبط با تکنولوژی نوین اطلاعاتی در رابطه باشد، با صفت سایبر نام می‌برند و به فضای رایانه‌ای که سازنده یک فضای جغرافیایی مجازی است، فضای سایبرنتیک یا فضای مجازی می‌گویند( محسنی،۱۳۸۰ : ۲۰۰ ). این فضا در حقیقت ارتباط داخلی عمده‌ی افراد بشر را از طریق کامپیوتر و ارتباطاتِ راه دور، بدون در نظر گرفتنِ جغرافیای فیزیکی به عهده دارد. به بیان دیگر؛ فضای مجازی جهان ذهنی اطلاعات و شبکه های الکترونیکی است که از طریق اینترنت قابل دسترسی است و اغلب با حیطه‌ای ناشناخته مقایسه می‌شود که دارای مرزهای نامحدود است( میردامادی،۱۳۸۰: ۱۸). در زبان جاری انفورماتیک این واژه بیانگر اینترنت در تمامی ابعاد فرهنگی، فنی و

[1] . Neuromancer

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

اجتماعی آن است. فضایی که محل مراجعه و تفرج است، بدون آنکه فرد ناچار باشد محل خود را ترک کند( محسنی،۱۳۸۰ : ۲۰۰ ). همچنین فضای مجازی حیطه ای نامشخص و بی حد و مرز نیست، بلکه فضایی است کاملا تعریف شده، بسته و متشکل از مؤلفه های معین و مشخص. بندیکت فضای مجازی را این گونه تعریف می‌کند:« یک جغرافیای مشترک ذهنی، ساخته شده در گرداگرد اجماع و دگرگونی، قانون و تجربه، سرزمین پر از داده ها و دروغ ها، با مواد ذهنی و خاطرات، با میلیون ها صدا و چشم هایی در سکوت، کنسرت نامرئی از جستجو، تبادل، تقسیم رویاها و مشاهده سادگی‌ها ( Benedikt,1991:2 ).

گیبسون (۱۹۸۴)" سایبراسپیس را « مکان تجسم‌های همراه با رضامندی» معرفی می‌کند که در آن هر دو بعد فیزیکی و ذهنی«خود» دچار تحول و دگرگونی می‌شود. در واقع جسم فیزیکی در واقعیت مجازی و فضای سایبر فاقد ارزش است و «طراحی خود» در دنیای مجازی به تقلیل پیش‌بینی پذیری و اعمال کنترل بر هویت می‌انجامد" ؛ یعنی "در سایبراسپیس متون تایپ شده بر صفحه‌ی کامپیوتر، همچون ماسک عمل می‌کنند و این تغییر قیافه‌ی متنی می‌تواند عامل لذّت و هیجان و روشی برای کسب تجربه باشد" ( خلیلی، ۱۳۸۴: ۱۲ ). در فضای مجازی در بسیاری از موارد، فرد در حریم خصوصی با جهان مجازی ارتباط برقرار می کند. این ارتباط بین فرد با فرد دیگر فراهم شده است؛ منتهی این ارتباطات در یک موقعیت خصوصی و در تنهایی فرد به واسطه کامپیوتر صورت می‌گیرد. خصیصه خود فرمانی، هدایت و کنترل و یا به عبارتی فرمانروایی فضای مجازی بر کاربر نیز این حریم خصوصی را تشویق می‌کند. فضای سایبر با هدف ایجاد یک جهان کامل در اطراف انسان که به نوعی امکان ورود به حریم خصوصی را فراهم کند، ایجاد شده است. حریمی که فرد از هنجارهای اجتماعی رها شده و با احساس آزادی عمل بیشتری زندگی روزمره خود را دنبال می‌کند( عاملی، ۱۳۸۳ : ۱۶ ). سایبراسپیس یا فضای مجازی، دنیاهای مجازی را به تصویر می‌کشد که از تخیلات علمی برخواسته‌اند، با این حال برای بسیاری از مردم؛ فضای مجازی بخشی از زندگی روزمره شده است. هنگامی که نامه‌های الکترونیکی خود را می‌خوانیم و یا در یک بحث همزمان الکترونیکی شرکت می‌کنیم، در فضای مجازی به سر می‌بریم. در این فضا، قادریم ضمن تبادل نظر، شخصیتی مجازی برای خود بیافرینیم. فرصت اجتماعات جدیدی را داریم که در آن با مردمی از سراسر دنیا ارتباط برقرار کنیم، در حالی که شاید با وجود داشتن روابطی صمیمانه، هرگز در دنیای واقعی آنها را ملاقات نکنیم( Turkle,1996: 9 ).

فضای مجازی، مفهومی است که با اینترنت ارتباط دارد، امّا با آن یکی نیست. ارتباطات مجازی قبل از اینترنت شروع شد و بعدها این ارتباطات و تعاملات در اینترنت ادامه یافت. اینترنت گروهی متشکل از هزاران شبکه است که از پروتکل واحدی استفاده می‌کنند و در جهت عرضه مجموعه اطلاعات واحدی به

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

کاربران یا مشتریان خود مشارکت دارند. فضای مجازی اینترنت را می توان به سرزمینی مجازی دارای زندگی های مجازی و جوامع مجازی تشبیه کرد؛ چراکه در این فضا زندگی‌ها و جوامع با همان درجه از واقعیت فیزیکی جامعه‌های واقعی وجود ندارند. با حضور فضای سایبرنتیک، مجازی جایگزین واقعیت می‌شود و چنین فضایی به این جهت مجازی نامیده می‌شود که حضور قابل لمس فیزیکی با واقعیت فیزیکی ندارد، بلکه فقط در جهان الکترونیک، تکنولوژی های ارتباطی انعکاسی انتزاعی دارد. این فضا قابلیّت انتقال سریع و آنی داده‌ها را امکان پذیر می‌نماید و در حقیقت فاصله‌های جغرافیایی و زمانی موجود را از میان می‌برد ( محسنی،۱۳۸۰: ۷۲ ). محیط مجازی همچون لایه‌ای بر محیط واقعی قرار می‌گیرد، بدون آنکه با آن درگیر شود. ورود به محیط مجازی همچون سفر به منطقه‌ای غیر واقعی است که از داده‌های انفورماتیکی ذخیره شده در کامپیوتر زاده شده است. محیط مجازی در معنی لغت شناسانه این واژه، حالتی ناکجا آباد دارد، چراکه بی‌مکان است. بدین ترتیب، تجربه ای چند بعدی است که کاملاً یا بطور نسبی از طریق کامپیوتر خلق می شود و هر استفاده کننده‌ای می‌تواند از طریق ادراک وجود یا هویت آن را تایید نماید. برخی ویژگی‌های این جهان مجازی عبارتند از : ۱- بی مکانی، ۲- فرا زمانی، ۳- صنعتی بودن محض، ۴- عدم محدودیت به قوانین مدنی متکی بر دولت - ملت ها،۵- از معرفت شناسی تغییرشکل یافته پسامدرن برخوردار بودن،۶- قابل دسترسی بودن به طور همزمان، ۷- روی فضا بودن و برخورداری از فضاهای فرهنگی، اعتقادی، اقتصادی و سیاسی جدید( عاملی، ۱۳۸۲ ).

## ۲- اینترنت

اینترنت وسیله‌ای ارتباطی و فضای سایبرنتیک محیطی است که امکان تولید فضا را برای کسانی که به صورت مادی در قالبی اجتماعی- فرهنگی قادر به ایجاد فضایی تعاملی نبوده و یا در تولید و ساخت آن با مشکل مواجه اند، فراهم آورده است( میردامادی،۱۳۸۰ : ۱۰۹ ). اینترنت نه فقط یک محیط، بلکه چندین محیط محسوب می‌شود. اگرچه بین انواع محیط های گوناگون اینترنت همپوشانی‌های فراوانی وجود دارد، با این حال هر کدام دارای ویژگی های خاص خود می باشند و از نظر برخی مشخصه های بنیادین، اثراتی که تجربه این محیط ها بر رفتار کاربران دارند، با یکدیگر متفاوت می باشد. اینترنت بیشتر به مجموعه ای از مکان های مجازی شباهت دارد که در هر یک از آنها افرادی با دلبستگی های مشترک، می‌توانند تبادل داده نمایند، با هم کار کنند، داستان تعریف کنند و با یکدیگر شوخی کنند، پیرامون سیاست به بحث بپردازند و یا بازی کامپیوتری انجام دهند( والاس، ۱۳۸۲: ۵۰-۴۰ ).

سپهر مجازی آمیخته ای از سه عنصر مادی، نمادین و تجربه های فردی متفاوت است.اینترنت فقط ابزاری الکترونیک با قابلیت های تازه ای برای دیجیتال کردن پیام ها نیست؛ بلکه فراتر از آن، دنیایی

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

مجازی حاصل از انقلاب دیجیتالی است که همانند سایر انقلاب ها، تصویری نوین از جهان عرضه می‌کند، ارزش‌های اجتماعی را متحول می‌سازد و امکاناتی را برای نمایش خویشتن در مقابل دیگری فراهم می‌آورد و فناوری‌های جدید رایانه ای – ماهواره ای، وسایل آن را مهیا می‌کند( معینی علمداری، ۱۳۸۴ :۱۱۰ ). با توجه به اینکه در اینترنت فاصله از میان برداشته می‌شود، مواجهه افراد آسان‌تر می‌شود و امکان مواجهه‌ی غیرحضوری فراهم می‌آید. بدین ترتیب جامعه شبکه‌ای براساس تعامل شرکت کنندگان با یکدیگر شکل می‌گیرد که در آن بدون نیاز به ملاقات حضوری، اطلاعات رد و بدل می‌شود. در اینترنت افراد صرفاً در رده‌ی تولید کننده یا مصرف کننده قرار نمی‌گیرند؛ بلکه می‌توانند هر دو نقش را همزمان داشته باشند و اینترنت به عنوان واسطه ارتباطی میان آنها عمل می کند و تسهیلات لازم را در این زمینه در اختیار آنان قرار می دهد. این امر؛ یعنی اینکه فرد می تواند به انتخاب خود نقش مصرف کننده یا تولیدکننده اطلاعات را ایفا کند، اینترنت را از شکل یک رسانه متعارف خارج می‌کند. این امر محیطی آنارشیک را برای تبادل نسبتا بدون میانجی و واسطه میان افراد بوجود می آورد( اسمیت، ۲۰۰۰ : ۱۹۴ به نقل از معینی علمداری ۱۳۸۴ :۱۱۳ ). اینترنت تجارب جدیدی به فرد عرضه می‌کند و قادر است "در سه سطح مختلفِ فردی[۱]، تعامل میان فردی[۲] و زندگی سیاسی[۳] تغییراتی ایجاد نماید" ( Rheingold ,1999: 282 ).

بالاخره می توان گفت که شبکه اینترنت، همانند یک محل مجازی ملاقات عمومی شهروندان جهان است، یک نقطه تلاقی عمومی که در آن میلیون‌ها نفر از بیش از۱۵۵ کشور جهان با هم در رابطه قرار می‌گیرند. در حال حاضر، اینترنت متشکل از چندین میلیون شبکه از انواع مختلف است. اینترنت را از نظر جامعه شناسی می‌توان مدخلی بر جامعه الکترونیک دانست، جامعه‌ای که از عناصر اصلی سیستم اینترنت یعنی تولیدکنندگان، واسطه‌ها و مصرف کنندگان تشکیل شده است. اینترنت ارتباط بین افرادی را قادر می‌سازد که قبلا همدیگر را ندیده‌اند، مردمی از سراسر دنیا که به این طریق فرصت مکالمه با یکدیگر را داشته و می‌توانند بدون محدودیت‌های قومی، ملی، طبقاتی، مذهبی، جنسی و ... با یکدیگر رابطه برقرار کنند. از این طریق امکان ایجاد جماعتی جهانی فراهم می شود( نیک بخش، ۱۳۸۳ : ۲۱ ).

در مقام مقایسه با رسانه‌های پیشین، اینترنت از یکسو همچون تلفن و تلگراف در ارتباط بین فردی بکار می‌رود و تعاملی محسوب می‌شود که بر مسافت‌های طولانی غلبه کرده و امکان ارتباط همزمان افرادِ دور از یکدیگر را مهیا می‌سازد( Bargh & McKenna ,2004: 577 ). اینترنت از این لحاظ تا آنجا پیش می‌رود که می‌توان گفت به مفهوم جغرافیا پایان می‌دهد و به« مرگ فاصله ها » می‌انجامد. بر این اساس،

۱. Individual human being
۲. Person to person interaction
۳. Political life

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

افراد می‌توانند هر کجا و در هر زمان یکدیگر را ملاقات کنند و نیز مبادله‌ی اطلاعات از یک تبادل ساده میان دو یا چند نفر به تبادلی گسترده و وسیع میان ملیتهای مختلف تبدیل می‌گردد( موسکو، 2000 ) و از سوی دیگر همچون رادیو و تلویزیون، می‌تواند به عنوان یک رسانه‌ی جمعی عمل نماید که از طریق آن، متون مختلف در یک زمان به میلیون‌ها نفر انتقال می‌یابد؛ در عین حال، اینترنت می‌تواند به عنوان یک کتابخانه‌ی جهانی بکار رود. در واقع استفاده‌های مختلف کاربران اینترنتی، سازگاری این رسانه با مقاصد و نیازهای کنونی افراد را باعث گردیده است( Bargh & McKenna ,2004:577 ).

## ۳- تاریخچه‌ی اینترنت

### ۱-۳- تاریخچه‌ی اینترنت در جهان

ریشه های اینترنت به اواخر دهه ۱۹۶۰ بر می‌گردد. در این سال هاست که مفهوم یک شبکه کامپیوتری نامتمرکز در میان استراتژیستهای نظامی ایالات متحده آمریکا و متحدان این کشور مطرح شد. ایده مطرح در آن سال‌ها، این بود که شبکه کامپیوتری در شرایط حمله هسته‌ای می‌تواند به صورت پشتیبانی برای زیرساخت های ارتباطی عمل کند. در سال ۱۹۶۸ سازمان تحقیقات در پروژه های پیشرفته وابسته به پنتاگون تصمیم گرفت که کار بر روی چنین شبکه‌ای را حمایت کند و لذا دوران جنگ سرد نقشی جدی در این حمایت داشت( مهدی زاده، ۱۳۷۸: ۱۶ ) و از این حیث می توان اینترنت را از محصولات دوران جنگ سرد و حاصل هراس وزارت دفاع آمریکا از خطرات جنگ هسته ای دانست( آشنا،۱۳۸۰: ۲۱۴ ). در سپتامبر ۱۹۶۹ اولین رابط های پردازشگر پیغام( IMP )[۱] در دانشگاه کالیفرنیا لس‌آنجلس نصب شد و دو ماه بعد دومینIMP در مؤسسه مطالعات و تحقیقات استانفورد در شمال کالیفرنیا به کار گرفته شد تا پایان آن سال دو مرکز دیگر به‌آن پیوستند. بنابراین؛ اولین شبکه رایانه‌ای متشکل از چهار رایانه در پایان سال ۱۹۶۹ در آمریکا راه اندازی شد و چهار مرکز که عبارت بودند از: ۱- مؤسسه مطالعات و تحقیقات استانفورد، ۲- دانشگاه کالیفرنیا لس آنجلس، ۳- دانشگاه کالیفرنیا سانتا باربارا و۴- دانشگاه یوتا به یکدیگر متصل شدند و بدین ترتیب شبکه آرپانت ( ARPANET ) متولد گردید( برونر و ژوتیک، ۱۳۷۹: ۱۶ ) و این امر زمینه ای را فراهم کرد تا این مراکز بتوانند اطلاعاتشان را به اشتراک بگذارند. به تدریج شبکه آرپا تکامل یافت و مراکز جدیدی به آن اضافه شدند و همراه با آن، کاربرانی با ایده های جدید به آنجا می آمدند تا از آن استفاده کنند. در سال ۱۹۷۰ اسم آرپا( ARPA ) به آژانس" تحقیقات طرح های پیشرفته دفاعی " تغییر کرد( همان، ص ۱۷). بعدها شبکه دائما گسترش یافت، به‌گونه‌ای که تا سال۱۹۷۲، ۳۷ مرکز آرپا مستقر شده

۱- وسیله ای اختصاصی برای برقرار کردن ارتباط بود که رایانه را به خط تلفن وصل می کرد و می توانست از راه دور این اتصال را ممکن سازد( برونر و ژوتیک، ۱۳۷۹: ۱۵ ).

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

بودند. در سال ۱۹۸۵ (و به قولی ۱۹۸۶ ) مؤسسه ملّی علوم آمریکا NSFNET را بـرای عرضـه ارتباطـات شبکه ای به مراکز تحقیقاتی بیشتر و گسترش شبکه بین المللی تأسیس کرده بود( آشنا، ۱۳۸۰: ۲۱۴ و برونر و ژوتیک، ۱۳۷۹: ۱۸)، این شبکه به نوعی اسکلت و استخوان بندی اینترنت به شمار می رفـت. ایـن کـار در شرایطی صورت گرفت که نفوذ کامپیوترهای شخصی رشدی سریع داشت و خدمات تکنولوژی اطلاعـات در حال گسترش بود ( مهدی زاده، ۱۳۷۸ : ۱۶ ). در اواسط دهه۱۹۸۰ تعداد معدودی پست الکترونیکی و شـبکه های ارتباط دور تشکیل شد، هر چند که در ابتدای امر بیشتر در حوزه‌های دانشگاهی و بعضا صـنعتی بـود. از اواخر دهه۱۹۸۰ بود که اینترنت رشد نجومی خود را آغاز کرد. بدین ترتیب که در سال ۱۹۸۷ شبکه اینترنـت مشتمل بر ده هزار مشترک بود و در سال ۱۹۸۹ به صد هزار مشترک رسید. در سـال ۱۹۹۰ زنـدگی آرپانـت پایان پذیرفت، ولی اینترنت به رشد خود ادامه داد( آشنا،۱۳۸۰: ۲۱۴ )، بگونه‌ای که در سال ۱۹۹۱ مصادف بـا تولد تورجهان گستر، مرز هفتصد هزار میزبان را بـا چهـار میلیـون کـاربر درنوردیـد ( دوران، ۱۳۸۲: ۵۷ ). در دهه۱۹۹۰ بعد از روی آوردن شرکت‌های تجاری و عموم مردم به آن، رشد قابل توجهی پیدا کـرد و خـدمات اینترنتی افزایش یافت و هر ساله تعداد کامپیوترهای موجود در شبکه اینترنـت دو برابـر می‌شـد( میردامـادی، ۱۳۸۰ ). در سال ۱۹۹۴ ده‌ها هزار مرکز در نقطه اتصال بر روی شبکه اینترنت قرار داشتند که۹۰ کشور را در سراسر جهان تحت پوشش قرار می‌دادند و این رقم تنها در سال ۱۹۹۵ به حـدود۲۰ تـا۳۰ میلیـون نفـر بـالغ می‌گردید( مهدی زاده، ۱۳۷۸: ۱۶ ). از سال ۱۹۹۷ با تجاری شدن اینترنـت، خـدمات آن بـه شـدت تنـوع و فزونی گرفت و هزینه های دسترسی به آن به همان نسبت کاهش یافت.

پس از گسترش اینترنت در دانشـگاه‌ها و مراکـز تحقیقـاتی، «بـین سـال‌های ۱۹۸۸ و ۱۹۹۸ رشـد انفجـاری اینترنت در جهان آغاز شد. بطوری که طی این سال‌ها نسبت خانوارهای دارای کامپیوتر از ۱۸ درصـد بـه ۳۴ درصد رسید و در میان خانوارهای دارای فرزند، نیز به ۴۹ درصد افزایش یافـت»و گسـترش سـرویس‌های آن لاین از جمله تابلوهای تبلیغاتی، اتاق‌های گپ‌زنی، نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای و... به کثرت، تنـوع و گونـاگونی افراد در شبکه انجامید( Giddens,2001 ).

شناخته شده‌ترین بخش اینترنت، شبکه جهانی وب[1] است که« یک کتابخانه چنـد رسـانه‌ای جهـانی اسـت و توسط یک نرم‌افزار مهندسی در سال ۱۹۹۲ بوجود آمد»( Ibid ) و از طریق آن فـراهم کـردن و جمـع‌آوری اطلاعات و برنامه‌های مختلف امکان‌پذیر می‌گردد. سرویس وب یا شبکه جهان گستر به خاطر توان گرافیکی بالا و ارائه خدمات متون مرتبط، رشد چشمگیری داشته است و تقریبا هر سه ماه یکبـار توسـعه وب دو برابـر می شود( آشنا، ۱۳۸۰: ۲۱۴ ).

[1]. www:world wide web

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

اینکـه امـروزه چـه تعـدادی از افـراد بـه اینترنـت متصـل‌اند، مشـخص نیسـت، ولـی از ابتـدای قـرن بیست‌و یکم بیش از ۱۰۰ میلیون نفر در سراسر جهـان بـه اینترنـت دسترسـی داشـته‌اند و می‌تـوان تخمـین زد که از سال ۱۹۸۵ اینترنت با شتاب ۲۰۰درصد در سـال رشـد داشـته اسـت. اینترنـت بـه سـرعت بخشـی از زنـدگی روزانـه را شـامل شـد و بسـتری بـرای زنـدگیِ روزمـره ایجـاد کـرد، به‌گونـه ای کـه در سـال ۲۰۰۲، بـیش از ۶۰۰میلیـون نفـر در سراسـر جهـان بـه اینترنـت دسترسـی داشـتند(574 :2004, Bargh & McKenna ). همچنین دسترسی به اینترنت امری متغیر می‌باشـد بـه طـوری کـه در سـال ۱۹۸۸، ۸۸ درصد کاربران اینترنتی جهان، در جهان توسعه یافته به‌سر می‌برده‌اند و شمال آمریکـا بـیش از ۵۰ درصد کل کاربران را در برداشته است. به طور کلی کشور آمریکا بـالاترین سـطح برخـورداری از کـامپیوتر و دسترسی آن لاین را داراست »( Giddens,2001 : 470 ).

بـه طـور کلـی ؛ اینترنـت بـا عرضـه خـدمات اساسـی نظیـر: پسـت الکترونیـک ( E-mail )، انتقـال فایـل ( Ftp )، اتصـال متقابـل رایانـه هـا( Telnet )، گفتگـو( Chat ) و شـبکه سلسـله مراتبـی ( Gopher )شـبکه جهـانی وب( Word wide web ) و گروههـای خبـری ( Usenet ) دنیـای تازه ای را پدید آورده است. در این جهان جدید که جامعه اطلاعاتی نامیده شده است، انتخاب هـای فکـری، تحقیقاتی، آموزشی، تفریحی و شغلی رو به رشد خواهد بود و تجارت الکترونیک، خدمات بهداشتی و پزشـکی از راه دور و خدمات تلفن بین المللی از طریق اینترنت جای اشکال سنتی را خواهد گرفت.

بنابراین؛ همان گونه که در تاریخچه‌ی اینترنت مشاهده می کنیم، متوجه می‌شـویم کـه ایـن شـبکه در آغـاز کاملاً وجهه‌ی نظامی داشته و بعدها به صورت یک ابزار آکادمیک در می‌آید. این یکی از مـواردی اسـت کـه نشان می دهد دانش و تکنولوژی هیچ گـاه در محـدوده‌ی کاربردهـای اولیـه‌ای کـه از آنهـا انتظـار مـی‌رود، نمی‌مانند و ممکن است به گونـه‌ای از آنهـا اسـتفاده شـود کـه پدیـد آورنـدگان آن در ابتـدا، تصـوری از آن نداشته‌اند.

## ۲-۳- تاریخچه اینترنت در ایران

آغاز دهه‌ی ۹۰ میلادی آغـاز حرکـت ایـران بـرای پیوسـتن بـه خیـل کشـورهای متصـل بـه شـبکه هـای جهانی است( دوران، ۱۳۸۲ : ۵۷ ). ایران در سال ۱۹۹۳ با پیشتازی مرکز تحقیقات فیزیک نظری و ریاضـیات از طریق شبکه BITNET و با عضویت در موسسه پژوهش و آموزش اروپا( TERENA ) و با همکاری دانشگاه وین در اتریش با اینترنت پیوند یافت. به این ترتیب ایران پس از اسرائیل دومین کشور خاورمیانه بـود که به اینترنت می‌پیوست. این مرکز با أخذ کلاسC و ۵۰۰ آدرسIMP و با استفاده از یک خط۹۶۰۰ بایت در ثانیه برخی مراکز دانشگاهی را از طریق خط اختصاصی خود به اینترنت متصل می کرد. مرکز فـوق، هنـوز

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

هم به کار خود ادامه می دهد و علاوه بر خدمات دهی اینترنت، با تشکیل کلاس، سمینارها و کارگاههای پژوهشی از طریق ارتباط ماهواره ای، کاربران حرفه ای و مدیریت های تخصصی در بخش دانشگاهی، اینترنت را از نظر بنیه علمی تقویت می‌کند.( آشنا، ۱۳۸۰: ۲۲۴– ۲۲۳ ).

یکی از نخستین شرکت های غیر دولتی که خدمات اینترنت به خصوص پست الکترونیک را در ایران برای بخش خصوصی رواج داد، شرکت ندا رایانه، وابسته به شهرداری تهران بود. این شرکت از سال ۱۳۷۳ آغاز به کار کرد و با عرضه BBS عامه پسند، توجه عمومی را به خود جلب کرد. BBS ندا رایانه با تشکیل گروههای مباحثاتی جذاب، خدمات رسانیE- Mail و قرار دادن روزنامه همشهری بر روی پایگاه و عرضه‌ی اینترنت Offline مهم‌ترین گام را در تعمیم فرهنگ استفاده از شبکه و ایجاد یک بازار تقاضا برای خدمات Online برداشت. ندا رایانه در ژوئن ۱۹۹۸ اعلام کرد که در آن ماه ۸/۵ میلیون تماس( hit ) با پایگاه خود ثبت کرده است(آشنا، ۱۳۸۰: ۲۲۴ ).

شرکت مخابرات داده های ایران( Dci ) وابسته به شرکت مخابرات را می توان مهم ترین عامل بالقوه و در عین حال مانع بالفعل در راه گسترش اینترنت در چند سال اخیر دانست. این شرکت که از نظر حقوقی وضعیت روشنی ندارد، با بودجه جاری اندکی در سال ۱۳۷۴ تأسیس شد و به سرعت مدعی انحصار اطلاع رسانی الکترونیکی در کشور گشت. پروژه های گران قیمت سویچ های X.25 و شبکه ایران پک –BBS شارع، شبکه صوتی صبا و ... علاوه بر ایجاد امکان انتقال داده‌ها از طریق مراکز مخابراتی سراسر کشور با استفاده از یک ارتباط ۹۶۰۰b/s با کانادا، اتصال ۲۰۰۰۰ مشترک را در سال ۱۹۹۵ فراهم کرد و در سال های بعد با راه اندازی یک خط Vsat 64 Kb/s از طریق Gulf Net کویت خدمات خود را گسترش داد. در سال ۱۹۹۹ , DCI با در اختیار داشتن ۲ خط ارتباطی با فرانسه و کانادا، جمعاً ۳ مگا بایت در ثانیه ظرفیت داشت و در میان مدّت برای ظرفیت ۴۴ مگابایت در ثانیه برنامه ریزی کرد. این شرکت دولتی یکی از گران‌ترین و ناپایدارترین ارتباطات اینترنتی را در کشور عرضه می‌کند( همان،صص ۲۲۵ – ۲۲۴ ). امروزه، بنابر بر آخرین یافته ها در کل خاورمیانه حدود ۱۷ میلیون ۳۲۵ هزار و ۹۰۰ نفر کاربر وجود دارند که از این میزان حدود ۴ میلیون و ۸۰۰ هزار نفر را ایرانیان تشکیل می دهند. تحقیقات مؤسسه نیلسن نشانگر آن است که در دسامبر سال ۲۰۰۰ میلادی تعداد کاربران ایرانی حدود ۲۵ هزار نفر بوده است. بنابراین؛ کاربران ایرانی در طول ۵ سال گذشته حدود ۱۸/۸ درصد رشد داشته اند. این در حالی است که میزان رشد استفاده از اینترنت در کل خاورمیانه طی همین مدّت تنها حدود ۸/۲۲ درصد رشد داشته است(Internrt Usage in the Middle East,2005 به نقل از صارمی، ۱۳۸۴: ۱۴ ).

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

## ٤- پیامدهای اینترنت و فضای مجازی

شبکه های ارتباطی با سرعت شگفت آوری باعث انتقال اطلاعات و تصاویر در سراسر دنیا شده اند و فواصل فضایی و مکانی که پیش از این بین افراد و سازمان ها در سراسر دنیا وجود داشت را از بین برده و مهارت های متعددی نظیر انتقال داده‌ها و ارتباط از راه دور را امکان پذیر ساخته‌اند. حال درک ما از دنیایی که ماورای گستره تجربه شخصی ما قرار دارد و همچنین درک ما از جایگاه ما در این جهان به شکل روزافزونی توسط شکل های نمادین رسانه‌ای شده، شکل می‌گیرد. از این رهگذر افق های درک ما به شدّت گسترش یافته است؛ زیرا به ضرورت حضور فیزیکی در مکان‌هایی که رویدادهای مورد نظر رخ می‌دهند، محدود نمی شود. بنابراین انسان امروزی با دارا بودن رسانه جدیدی چون اینترنت، افق های جدیدی را پیش روی خود دارد. بدین سان تکنولوژی‌های نوین اطلاعات، اقصی نقاط عالم را در شبکه های جهانی برساخته از ابزارها به یکدیگر پیوند داده و ارتباطات کامپیوتری مجموعه گسترده‌ای از اجتماعات مجازی را بوجود آورده‌اند( کاستلز،۱۳۸۰: ۴۸ ).

ظهور اینترنت نمونه‌ای از تحولات تکنولوژی ارتباطی و اطلاعاتی است که تغییرات عمیقی را در عرصه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی ایجاد کرده است. تا آنجا که حتی منشأ تولید نظریات و مفاهیم جدید در حوزه‌های مختلف جامعه شناسی، روان شناسی، ارتباطات، اقتصاد و به طور کلی علوم انسانی شده است. اینترنت با تسهیل برقراری ارتباط میان دوردست‌ترین نقاط جهان، کره خاکی را تبدیل به دهکده‌ای کوچک کرده است؛ دهکده‌ای که ناخودآگاه نام مارشال مک لوهان را در ذهن تداعی می‌کند که سال‌ها پیش، از روزی سخن گفته بود که جهان به‌واسطه پیشرفت‌های تکنولوژیک ارتباطات به دهکده‌ای کوچک تبدیل خواهد شد و مردم نه در کشورهای دوردست و با فاصله که گویی در یک دهکده زندگی می‌کنند.

دکتر سعید رضا عاملی( ۱۳۸۲ ) ارائه کننده تئوری" دو جهانی شدن‌ها "در تعریف این عصرجدید می‌گوید: جهان امروز جهانی است که دائما "تولیدات خلق الساعه" و فنا و نابودیهای آنی را خصوصاً در حوزه فرهنگ عامه می‌پروراند. جهانی است که جامعه انسانی را مواجه با "دو جهان موازی" نموده است؛ "جهان اول: جهان واقعی" و "جهان دوم: جهان مجازی". جهان اول؛ جهانی است که در آن زندگی و فعالیت اجتماعی عینی جریان دارد. جهان دوم؛ جهانی است که انسان را در مواجهه با " واقعیت های مجازی" قرار می‌دهد. در جهان مجازی؛ انسان با سرزمینی بی مرز و چند فرهنگی و در عین حال برخوردار از "فضای واحد" مواجه

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

است. جهان دوم؛ جهانی است با قاعده‌های خاص و در عین حال خالی از هر نوع قـانون و ضـابطه عقلانـی. جهان مجازی؛ جهانی است با جهت گیریهای مشخص و در عین حال فارغ از هر نوع جهـت‌گیری مانـدگار و هزاران خصیصه متضاد که هم در درون این جهان مشخص شده اسـت و هـم در مواجهـه بـا جهـان واقعـی موجب تولید تضاد، تناقض و امور متزاحم می‌شود؛ تضادهایی که ضـمن بوجـود آوردن ظرفیت‌هـای جدیـد و همچنین توسعه قدرت انتخاب، عامل بن‌بست، سردرگمی و ناکامی‌هـای جبـران ناپـذیر نیـز می‌توانـد باشـد. بدیهی است که تقسیم بندی جدید جهان به جهان اول و جهان دوم بر تقسیم بندیهای قدیم جهان به جهـان عقب افتاده، در حال توسعه و توسعه یافته مبتنی نیست؛ مبنای تقسیم شمال و جنوب را هم مورد توجـه قـرار نمی‌دهد، بلکه این تقسیم بندی متکی بر "واقعیت" و "مجاز"، "مصـداق" و "معنـی" اسـت.(عاملی، ۱۳۸۲: ۱۴۴-۱۴۵). در واقع، در درون این دو جهان، که مانند دوقلوهای به هـم چسـبیده در تعامـل بـا یکدیگرنـد و بدون یکدیگر استمرار حیات اجتماعی آنها ممکن نیست، دو واقعیت در جریان است که یکی"واقعیت طبیعی" و دیگر "واقعیت مجازی"(عاملی، ۱۳۸۳: ۵۳ ).

افراد در ارتباط با گسترش فراگیر واقعیت مجازی، به دو دسته کلی تقسیم می‌شوند؛ دسته‌ای که با ایـن فضـا آشـنا هسـتند و عـدّه‌ای کـه از ایـن فضـا بیگانه‌انـد. متعاقـب انفکـاک و یـا اتصـال بـه ایـن فضـا، انتظـار می رود دو نوع نگرش نیز بوجود آید. چراکه اساساً این دو جهان دارای خصوصیات و شرایط متفاوتی هستند و لذا هر یک مستلزم شکل گیری شیوه خاصی از حیات و نوع خاصی از نگرش هستند. ایـن تفـاوت تـا حـدی است که دیوید گِلِرنتِر[۱] هشدار می‌دهد:" ما در آستانه برخورد و جنگ هستیم. بخشی از مردم در حال سـاخت سامانه‌های کامپیوتری به عنوان کلیساهای جامع دوران هستند، درحالیکه سایرین کاملاً با این فضا نامـأنوس و بیگانه هستند. این وضع در دل خود بزرگترین خطر تصادم فرهنگی را نهفته حمل می‌کند" ( هـایم، ۱۹۹۸: ۳۳ به نقل از صارمی،۱۳۸۴: ۲ ).

بـه طـور کلـی؛ مـروری بـر مطالعـات و تحقیقـات انجـام شـده حـاکی از دوگـانگی موجـود در عقایـد صاحب نظران در زمینه تأثیرات اینترنت می‌باشد. به بیان دیگر؛ عقایدی که درباره تأثیرات اینترنت بـر تعامـل اجتماعی وجود دارد در دو دسته قرار می‌گیرد؛ از یکسو؛ عده ای معتقدند که دنیای مجـازی، پـرورش دهنـده اشکال جدید روابط الکترونیکی است که تعاملات چهره به چهره را تقویت و تکمیل می‌کنـد و امکـان ارتبـاط کاربران « گمنام » در اتاق‌های گپ‌زنی و بحث و گفـت‌وگوی آنـان دربـاره موضـوعات مـورد علاقه‌شـان را موجب می‌گردد و حتی گاهی اوقات چنین برخوردهای مجازی می‌تواند به ملاقات‌های چهـره بـه چهـره نیـز منجر گردد. بر این اساس اینترنت شبکه اجتماعی افراد را توسعه داده و غنی‌تر می‌سازد؛ از سوی دیگـر؛ عـده

۱. David Gelernter

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

ای بر این باور می باشند که صرف وقت بیشتر برای ارتباط مجازی، تعامل کم‌تر افراد با یکدیگر در دنیای مادی را باعث می‌گردد و در نتیجه به انزوای[۱] افراد می‌انجامد، در این حالت افراد زمان کم‌تری با خانواده و دوستان خود سپری خواهند کرد و روابط فردی کم‌رنگ می‌شود و زندگی اجتماعی دچار ضعف و سستی می‌شود (Giddens,2001:472 ).

بر این اساس گروهی از تحقیقات انجام شده در این زمینه بیانگر نقش مثبت اینترنت در زندگی اجتماعی افراد می‌باشد و به جای آنکه اینترنت را تهدید نسبت به روابط سنتی بدانند، آن را عاملی در جهت گسترش و تقویت این روابط معرفی می‌کنند. از جمله این تحقیقات انجام شده می توان به تحقیقی که در سال ۲۰۰۰ توسط مرکز سیاستگذاری‌های ارتباطی آمریکا ( UCLA ) صورت گرفت اشاره کرد. این پژوهش با بررسی و تحقیق بر روی ۲۰۹۶ خانوار آمریکایی دریافت که۹۲ درصد کاربران اینترنت از زمانی که به ارتباطات آن لاین دسترسی پیدا کردند، زمانی که صرف اعضای خانواده و دوستان خود می‌کنند، مشابه یا حتی بیشتر از قبل بوده است و هیچ‌گونه تفاوتی در مشارکت کاربران در امور اجتماعی آنان با دوستان و نزدیکان‌شان مشاهده نشده است. حتی این تحقیق نشان داد که کاربران تمایل کمتری برای در حاشیه ماندن و منزوی شدن از خود نشان می‌دهند و حتی در مقایسه با آنان که از اینترنت استفاده نمی‌کنند، زمان بیشتری در کلوپ ها و مؤسسات مختلف سپری می‌کنند. همچنین مطالعه ی دیگری که توسط« پیو پروجکت »[۲] بر روی اینترنت و زندگی آمریکایی در سال ۲۰۰۰ انجام گرفت، کاربران اینترنتی را به لحاظ اجتماعی نسبت به غیرکاربران افرادی بسیار فعال‌تر معرفی کرد و نشان داد که اینترنت روابط سنتی را تقویت می‌کند و بر تعداد افرادی که فرد با آنان در ارتباط است، خصوصاً افراد فامیل، دوستان و همکاران می‌افزاید. برخی از تحقیقات نیز بیانگر تأثیر مثبت اینترنت در گسترش روابط احساسی است تا تقویت تنهایی و افسردگی، به طوری که ارتباطات اینترنتی از میزان افسردگی افراد به خصوص در میان اجتماعاتی همچون دانشجویان که برای بدست آوردن حمایت‌های اجتماعی به تکنولوژی‌های اجتماعی روی می‌آورند، می‌کاهد. تحقیقی که توسط وایت و همکاران[۳] در سال ۱۹۹۹ انجام شد، نشان داد که استفاده از اینترنت در میان افراد بازنشسته به هدف کاهش تنهایی آنان صورت می‌گیرد و گزارش اینترنتی یو سی ال ای[۴] در سال ۲۰۰۰ نیز بیان کننده کاهش سطح نارضایتی، نگرانی، ضعف و تنهایی در میان کاربران نسبت به آنان که از اینترنت استفاده نمی‌کنند، می‌باشد(Marshall&Burnett ,2003 ).

- Isole[۱]
- Pew project[۲]
-White et al[۳]
-UCLA[۴]

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

همچنین گروه دیگری از تحقیقات؛ بیانگر تأثیر منفی اینترنت بر زندگی مادی و واقعی[۱] کاربران می‌باشد و آن را تهدیدی نسبت به روابط سنتی دانسته و بیانگر کاهش درگیرهای اجتماعی کاربران و تأثیر روانشناختی منفی بر کاربر می‌باشد. از جمله این تحقیقات؛ تحقیق انجام شده توسط کورت و همکاران[۲] در سال ۱۹۹۸ و نیز مطالعه نای و اِربینگ[۳] در سال ۲۰۰۰ می باشد که هر دوی این تحقیقات نشان دادند که استفاده از اینترنت، روابط سنتی میان افراد را به چالش می‌طلبد، درگیری‌های اجتماعی زندگی روزمره را می‌کاهد و انزوا، تنهایی افراد و افسردگی آنان را تقویت می‌کند. کورت و همکاران متوجه شدند که استفاده هر چه بیشتر از اینترنت با کاهش غیر قابل اجتناب ارتباطات خانوادگی همراه است. نای و اربینگ نیز نشان دادند که افراد پس از دسترسی به اینترنت، زمان کمتری صرف ارتباطات رو در رو و یا تلفنی با افراد خانواده و دوستان خود می‌کنند و کمتر به فعالیت‌های اجتماعی روی می‌آورند و هر چه ارتباطات اینترنتی وسیع‌تر شود، افراد زمان بیشتری را در خانه و در تنهایی و گمنامی سپری می‌کنند" ( Ibid ). بر این اساس و با وجود دوگانگی موجود می‌توان چنین گفت که زندگی مادی و زندگی مجازی بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و نیز از هم تأثیر می‌پذیرند، زندگی بیرون از صفحه (در مقابل صفحه) و زندگی بر روی صفحه(در مقابل بیرون از صفحه ) می‌توانند مکمل هم باشند و یکدیگر را تقویت نمایند. در عین حال ممکن است در مقابل هم قرار گیرند و اغتشاش و سردرگمی فرد را در هر دو موجب گردند.

## ۵- کاربران در تعامل با فضای مجازی

در اینجا دو دیدگاه متفاوت را مورد بررسی قرار می‌دهیم: اولین دیدگاه که می‌توان آن را در طبقه‌ی رویکردهای پست مدرن قرار داد به ترکل[۴] اختصاص دارد که رویکردی کاملاً رادیکال به رابطه‌ی میان کاربران و اینترنت دارد و بر این باور است که فضای مجازی فراهم شده توسط اینترنت باعث حذف جسمیت فرد شده و لذا این آزادی موجب تجربیات متعددی می‌شود؛ به طوری که فرد می‌تواند هویت‌های متعددی را که هیچ‌گاه در جهان واقعی قادر به تجربه‌ی آن‌ها نبود ایجاد کند و این خودهای متکثر دلالت بر هویت‌های موقتی, سیال و ساخته‌شده‌ای دارد که در فضای مجازی قادر به بروز و ظهور بوده‌اند. دیدگاه دوم با دیده‌ی تردید به این رویکرد نگریسته و فقدان جسمیت را اتفاقاً از معایب فضای مجازی دانسته که بواسطه‌ی آن فرد

- Off line[۱]
- Kaurt et al[۲]
- Nie and Erbing[۳]
. Turkel[۴]

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

قادر به درک و تسلط بر دانش ضمنی[۱] که تنها در تجربه‌ی زنده و در دنیای واقعی قابل کسب است, نمی‌شود. دریفوس را می‌توان نماینده‌ی چنین فکری دانست.

در فضای مجازی به گفته‌ی ترکل(1996) با افراد روبه‌رو نیستیم، بلکه و مطابق عنوانی که وی برای کتاب خویش برگزیده، با "زندگی «بر صفحه کامپیوتر»"[۲] و نوشته‌ها (پیام‌ها) یی رو به رو هستیم که میان افراد رد و بدل می‌شود. "از طریق کامپیوتر، خود و شیئ با هم به تبادل می‌پردازند؛ شیئ‌ای که به خودِ دیگر تبدیل شده است و به راحتی احساسات و اندیشه‌ها را به خود منتقل می‌نماید" (Turkle,1996,30 ). بدین ترتیب افراد از خصیصه‌ی «گمنام بودن»[۳] برخوردارند و این گمنامی، آزادی بیشتر آنان را باعث می‌شود، فرد با استفاده از این ویژگی‌ها و با توسعه‌ی هویت‌های خود، به کسب تجاربی می‌پردازد که در زندگی واقعی امکان تجربه کردن آنها برایش فراهم نیست. بدین ترتیب فرد نمی‌تواند زندگی واقعی را برتر از زندگی مجازی بداند و به نوعی میان زندگی واقعی و زندگی مجازی خود توازن برقرار کرده و آن دو را همسان می‌پندارد. آزادی برآمده از گمنامی تعاملات اینترنتی، می‌تواند به شناخت ابعاد ناشناخته و گاه پنهان وجود فرد و در نهایت به بروز این ابعاد منتهی گردد. همچنین فرد می‌تواند خود را آنگونه که مایل است معرفی کند و نقش‌هایی بسیار متفاوت و گاه متناقض با زندگی واقعی‌اش بپذیرد. در عین حال ترکل خود واقعی را تنها یکی از خودهای بیشمار فرد می‌داند که چه بسا بهترین خود فرد نیز نمی‌باشد و تمایز اساسی آن با سایر خودها، جسمیت داشتن آن است(خلیلی, ۱۳۸۴ ).

پرسشی که دریفوس در برابر رویکردهای پست مدرن مطرح می‌کند این است که آیا جسم و بدن‌های آسیب‌پذیر ما محدودیتی در برابر ادراک ما می‌باشند؟ و فضای مجازی با شکستن این محدودیت در حال خلق موجود تازه‌ای است؟ در برابر این سؤال، سؤال مهم دیگری قرار دارد که آیا اساساً بدن در درک ما از واقعیت چیزها، تعیین امور مربوط از نامربوط، مهم از غیر مهم، اعتماد به افراد دیگر، تعهد نسبت به دیگران؛ کسب مهارتها و مجموعا معنادهی به زندگی نقشی مؤثر دارد؟ پاسخ به این سؤال بسیار مهم است؛ چراکه اگر نقش محوری و کانونی بدن را در تعیین این مسایل نشان دهیم و آن را به مثابه‌ی شرطی لازم برای کسب این تجارب بدانیم دیگر پشت سر گذاشتن کالبد جسمی‌مان و حذف آن در فضای مجازی نمی‌تواند به طور حقیقی این تجارب را برایمان فراهم آورد(دریفوس, ۱۳۸۳).

دریفوس برای تأکید بر جسم به گفته های مرلوپونتی اشاره می‌کند. ما بواسطه‌ی انسان بودن و جسم داشتنمان نیاری بنیانی داریم که مرلوپونتی آن را «تسلط مطلوب بر جهان» می‌نامد. در واقع بدون مراجعه به

۱. Tacit knowledge
۲. Life on the screen
۳- Anonimity

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

آگاهی و حتی فکر کردن، با حرکتمان در میان چیزها، سعی می‌کنیم بهترین فاصله را برای ادراک و تسلط بر آن چیز بدست آوریم. "موجود زنده اگر احساس می‌کند، برای این است که حرکت جهت گرفته‌ی خود را پی می‌گیرد و اگر حرکت می‌کند برای بهتر احساس کردن است. بنابراین اگر هر واقعیتی در یک حرکت و بواسطه‌ی یک حرکت زیسته می‌شود، جهان صحنه‌ی نمایشی نیست که تماشاگری بی تفاوت به آن بنگرد، بلکه برای این تماشاگر معنایی دارد که با زندگی او درآمیخته است و حضور آن از این معنای عاطفی جدا نیست. اگر حرکت، احساس یعنی تاثیر پذیری است، بعد «فهمیدن» آن از بعد عاطفی آن جدایی ناپذیر است و از سوی دیگر از آنجا که حرکت با حس کردن یکی است، پیشروی در جهان به معنای محو کردن و از میان برداشتن یک فاصله‌ی عینی نیست، بلکه به معنای پدید آوری و امکان دیدار چیزها و مرئی کردن آنهاست" (مرلوپونتی،۱۳۷۵ : ۴۹- ۴۸).

از دیدگاه مرلوپونتی؛ حسی از عدم قطعیت و بی ثباتیِ جهان اطرافمان، حسی ادراکی را برانگیخته می‌کند تا با حرکت کردن و مهارتهای ادراکی بر این بی ثباتی غلبه کنیم و با سازماندهی ناپایداری‌های اطراف، آن را معین و پایدار کنیم و بر این آشفتگی تسلط یابیم. "نه تنها هر کدام از ما بدن فعالی است که با چیزها رویاروی می‌شود، بلکه به عنوان موجودی متجسد، هر یک از ما نوعی آمادگی برای رویارویی با اشیاء بطور کلی را تجربه می‌کند که فراسوی آمادگی ما برای رویارویی با شیئی خاص است. مرلوپونتی این آمادگی را «اوردوکسای» یا «عقیده‌ی آغازین» ما از واقعیت جهان می‌نامد. «اوردوکسا» چیزی است که ادراک ما از حضور مستقیم چیزها به ما می‌دهد؛ بنابراین برای آنکه درکی از حضور، در حضورِ از راه دور موجود باشد، فرد نه تنها باید بتواند از فاصله‌ای معین بر چیزها تسلط یابد، بلکه نیاز دارد که درکی از زمینه‌ی اشیاء داشته باشد، در حین آنکه آمادگی مداومی را برای بدست آوردن احاطه بر هر چیزی که پیش می‌آید، جستجو می‌کند" (دریفوس،۱۳۸۳ : ۹۵).

از طرفی دنیای واقعی، مملو از موقعیت های بالقوه‌ی خطرزا است و بدن‌های ما در زندگی روزمره، نه به صورت ذهن‌های ناظر و بی‌طرف بلکه به صورت عاملین متجسد و آسیب پذیر در برابر این موقعیت ها واکنش نشان می‌دهند. لذا وقتی این حس آسیب پذیری وجود نداشته باشد یا بسیار کم واقعی به نظر آید، کلیّت تجربه نیز غیر واقعی احساس می‌شود. در واقع بدن ما با حرکت و تغییر مکان در موقعیت برای تسلط بر آن و همچنین احساس کردن ریسک و خطر و آماده کردن خود برای پاسخگویی، اطلاعاتی را که از محیط به واسطه رابطه‌ی تنگاتنگ با آن اخذ می‌کند، طبقه‌بندی کرده تا ادراکی پایدار و منسجم از آن پایه‌ریزی کند. آنچه که در محیط مهم و غیر مهم به نظر آید، با این حرکت ها و احساس بالقوه‌ی خطر، بوجود می‌آید. یعنی ما اطلاعاتی را براساس ادراک کل محیط بدست آورده و طبقه‌بندی می‌کنیم و لذا در

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

همین رابطه‌ی تنگاتنگ با محیط است که آزمون و خطا اتفاق می‌افتد و ما به مهارت دست می‌یابیم؛ یعنی با خطا کردن‌مان و گرفتن بازخورد از آنها و تصحیح خطاهایمان، مهارت پیدا می‌کنیم. درک جو و فضای موقعیت توأم با احساس هیجانات و روحیه‌ی حاکم بر آن و تشخیص و تمییز امور اصلی از امور حاشیه‌ای، نیاز به حضور جسم‌مندمان در فضای واقعی دارد. ما با حضور فیزیکی در موقعیت و حرکت برای تسلط بر آن، موقعیت را از مختصات مختلف تفسیر می‌کنیم و جزئیات امور را در پیوند با کلیت صحنه بررسی می‌کنیم و با مورد آزمون قرار دادن مقولات تفسیری و ادراکی‌مان، آن را تنقیح کرده و خطاهایش را کاهش می‌دهیم. این، آن چیزی است که در فضای مجازی بواسطه‌ی حذف جسمانی اتفاق نمی‌افتد؛ اگرچه آموزش و یادگیری و بازخورد نیز در این محیط اتفاق می‌افتد و شناخت ما گسترش می‌یابد، ولی برای افزایش مهارتمان و پیچیده کردن معرفتمان نسبت به جهان به هیچ عنوان محیط مجازی نمی‌تواند جایگزین محیط واقعی شود، بلکه می‌تواند در کنار آن کارایی مختص به خودش را داشته باشد(دریفوس،۱۳۸۳ : ۹۵).

## ٦- بحث و نتیجه گیری

آنچه که در این متن از تعامل کاربران با اینترنت و فضای مجازی مورد نظر است به رویکرد دریفوس نزدیک است؛ دلیلش هم این است که اگرچه اینترنت با خلق کردن فضای آزاد فرد را با تجربیات تازه ای آشنا می‌کند و این تجربیات بی‌سابقه‌اند، امّا در عین حال با گرفتن جسمیت, فرد را از تجربه‌های بسیاری از مسائلِ زندگی واقعی که تنها با جسم مند بودن بدست می‌آید، محروم می‌کند. در واقع ما مومی سیّال در فضای مجازی، آن طور که ترکل می‌پندارد، نیستیم بلکه جسمانیت ما در کسب تجربه دخالت دارد و به آن عمق می‌بخشد و لذا نمی‌توان خودهای متعدد و متکثری و نتیجتاً هویت‌های متعددی را تجربه کرده و آن را در تعامل با جهان واقعی قرار دهیم. چرا که این هویت‌های متعدد اگر استمرار نداشته و با آنچه که در جهان واقعی تجربه می‌کنیم نسبتی نداشته باشند، نمی‌توانند منشأ تغییرات مهمی باشند و سرنوشت هویت فرد را رقم بزنند، مگر اینکه فرد در دنیای خطرزای واقعی با حضور جسم مند خود آن نقش‌های مجازی را تجربه کند. به عبارت دیگر فرد نمی‌تواند هر نوع هویتی را در فضای مجازی بپذیرد و سپس آن را به دنیای واقعی بیاورد؛ بلکه در برابر آن مقاومت می‌کند و این نکته اشاره به" کنشگر بودن " و " فعال بودن " فرد دارد. چراکه افراد در رویارویی با اینترنت برخلاف سایر رسانه‌های متعارف، صرفاً در رده تولید کننده یا مصرف کننده صرف قرار نمی‌گیرند؛ بلکه می‌توانند در صورت تمایل به طور همزمان این دو نقش را داشته باشند و در آن به تولید و بازتولید بپردازند.

همچنین باید اذعان داشت که افراد در برخورد با این ساختار مجازی، میزان فعالیّت و مشارکت متفاوتی را از خود نشان می دهند. به بیان دقیقتر؛ هر چه افراد در مواجهه با اینترنت، فعالیت و مشارکت بیشتری داشته

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

باشند و هر چه این فعالیّت بازتابانه‌تر باشد؛ در تولید معنا سهیم می باشند و لذا احتمال می‌رود که میزان تأثیرپذیری آنها از این فضا بیشتر باشد. بر عکس هر چه افراد در مواجهه با اینترنت، فعالیت و مشارکت کمتری داشته باشند و هر چه این فعالیت غیر بازتابانه باشد؛ در بازتولید معنا سهیم می باشند و لذا احتمال می‌رود که میزان تأثیرپذیری آنها از این فضا کمتر باشد. البته عوامل و فاکتورهای دیگری نیز در این بین( تأثیرپذیری کاربران از فضای مجازی) دخیل می باشند که از آن جمله می توان به میزان استفاده، مدّت استفاده و محتوای مواجهه، واقعی تلقی کردنِ محتوای سایت های اینترنت و انگیزه و هدف کاربران اشاره کرد( عباسی قادی؛ ۱۳۸۶).

بنابراین با توجه به اینکه ساختار اینترنت براساس بازتولید یا تکرار همان رفتار مداوم آدم‌ها دوام می‌یابد؛ پس نباید همچون جبرگرایان، اینترنت را صرفاً یک ساختار عینی و بیرونی و متصلب فرض کنیم که در چارچوب آن ذهنیت افراد شکل می‌گیرد و کاربران آن در مواجهه با این رسانه هیچگونه اراده و اختیاری ندارند.

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

## ۷- منابع


۱- آشنا، حسام الدین( ۱۳۸۰ )؛ اینترنت و ثبات سیاسی- اجتماعی جمهوری اسلامی ایران، مجموعه مقالات همایش رسانه ها و ثبات سیاسی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ اول، صص ۲۱۰ -۲۳۹.

۲- برونر. لورل، ژوتیک. زران( ۱۳۷۹ )؛ اینترنت، مترجم: علی محمد نفیسی، تهران، انتشارات شیرازه.

۳- خلیلی، پگاه(۱۳۸۴ )؛ بررسی کمی و کیفی باز هویت یابی اجتماعی در وبلاگ های شخصی، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.

۴- دریفوس, هیوبرت( ۱۳۸۳ )؛ نگاهی فلسفی به اینترنت, مترجم: علی ملائکه، تهران، انتشارات گام نو.

۵- دوران، بهزاد(۱۳۸۰ )؛ تأثیر فضای سیبرنتیک بر هویت اجتماعی،پایان نامه دکتری، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.

۶- صارمی، سمیّه( ۱۳۸۴ )؛ دروازه بانی در رسانه های سنتی و آنلاین، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.

۷- عاملی، سعبد رضا( ۱۳۸۲ الف)؛ دو جهانی شدنها و آینده جهان، نامه علوم اجتماعی، تهران، دانشگاه تهران، دانشکده غلوم اجتماعی، شماره تیر و مرداد، صص۵۸-۱ ۸۲.

۸- عاملی، سعبد رضا( ۱۳۸۲ ب)؛ دو جهانی شدنها و جامعه جهانی اضطراب، نامه علوم اجتماعی، تهران، دانشگاه تهران، دانشکده غلوم اجتماعی، شماره مهر، صص ۱۷۴-۱۴۱.

۹- عاملی، سعبد رضا( ۱۳۸۲ ج)؛ دو جهانی شدن‌ها و آینده هویت‌های همزمان، موجود در سایت ایران و جامعه اطلاعاتی( http://www.iranwsis.org1382 : ).

۱۰- عاملی، سعبد رضا( ۱۳۸۳ )؛ "جهانی شدن‌ها: مفاهیم و نظریه‌ها"، فصلنامه ارغنون، شماره ۲۴.


[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

۱۱- عباسی قادی، مجتبی( ۱۳۸۶ )؛ بررسی رابطه استفاده از اینترنت و هویت دینی کـاربران، تهـران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها.

۱۲-کاستلز, مانوئل( ۱۳۸۲ )؛ عصر اطلاعات(ج۱), مترجم: احمد علیقلیان و افشین خاکباز، تهران، نشـر طـرح نو.

۱۳– محسنی، منوچهر(۱۳۸۰ )؛ جامعه شناسی جامعه اطلاعاتی،تهران، نشر دیدار.

۱۴- مرلوپونتی, موریس( ۱۳۷۵ )؛ در ستایش فلسفه, مترجم: ستاره هومن, تهران، نشر مرکز.

۱۵– معینی علمداری، جهانگیر( ۱۳۸۴ )؛ هویت و مجاز : تاثیر هویتی اینترنت ، فصلنامه مطالعات ملی، سـال ششم، شماره ۴، صص ۱۲۳-۱۰۷.

۱۶– مهدی زاده، نعیمه نقش( ۱۳۷۸ )؛ اینترنت در جهـانی شـده فرهنـگ، پایـان نامـه کارشناسـی، تهـران، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.

۱۷– میردامادی، مهرداد( ۱۳۸۰ )؛ فضای سایبرنتیک به مثابه فضای شهری، پایـان نامـه کارشناسـی ارشـد، تهران، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.

۱۸– نیک بخش مرسده( ۱۳۸۳ )؛ مطالعه شیوه رفتار افراد در محیط مجازی اینترنت، پایان نامـه کارشناسـی ارشد، تهران، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.

۱۹- والاس، پاتریشیا( ۱۳۸۲ )؛ روانشناسی اینترنت، مترجم: بهنام اوحدی، فضل الله قنادی و حمیـرا صـفوی همامی، تهران، انتشارات نقش خورشید.

20- Bargh & McKenna .k. ( 2004 ); the internet and social life , New York university.

Benedikt, M. (1991); cyberspace :first stepts ; the mit press; Cambridge.

21-

22-Giddens,A. ( 2001 ); Sociology, foruth edition, policy press.

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]

23-Marshall.David &Burnett. Robert ( 2003 ); Webs of Identity, Web Theory: An Introduction, Rutledge Publican.

24- Rheingold, H .(1999 ); the virtual community: finding connection in a computerized word , The media veader, community and transformation , edited by huge masckay and Tim o Sullivan , sage publication.

25 - Turkle, sherry ;( 1996 ); Life on the screen: Identity in the age of the internet; New York: Simon and van Lear.

26- Vrooman, Steven .S. ( 2002 ); The art of invective performing identity in cyberspace New media and society, Vol 4 ; sage publication.

[ Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18 ]